

Ulusal Bilgi Birikiminin Denetlenmesi ve Ulusal Kütüphanemiz

Dr. Hansın Tunçkanat

Ulusal kütüphaneler, ulusal bilgi birikiminin denetim altına alınmasında görev alan kurumlardan biridir. Milli Kütüphane kuruluşundan günümüze dek, ulusal yayınların denetlenmesinden, bu yayınların kullanıcıların hizmetine sunulmasına kadar birçok alanda görev yapmıştır.

20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana bilgi/belge erişim hizmetlerindeki hızlı gelişmeler, birçok kütüphane türünü olduğu gibi ulusal kütüphaneleri de etkilemiştir. Çalışmamızda bu gelişmeleri gözleyerek, Milli Kütüphanenin gelişmesini değerlendirmeye çalışacağız.

MİLLİ KÜTÜPHANENİN KURULUŞU, AMAÇ VE GÖREVLERİ

Ulusal kütüphanemize göre, Milli Kütüphaneler "yasa ile ya da başka düzenleme ile ülke içinde üretilen tüm, yurt dışında üretilen ülke hakkında ve ülkenin dilindeki düşünce ürünlerini alan, saklayan, düzenleyip araştırmacıların hizmetine sunan, ulusal bibliyografik denetimi gerçekleştiren, ulusal bibliyografyaları ve toplu katalogları hazırlama sorumluluğu olan kuruluşlar" dir.⁽¹⁾

Bu görüşe göre, ulusal kütüphanemizin kurulmasında oldukça geç kalınmıştır. Örneğin Fransız Ulusal Kütüphanesi Bibliothèque Nationale 1480'de, İngiliz Ulusal Kütüphanesi British Museum 1753'de, Amerika Birleşik Devletleri ulusal kütüphanesi Library of Congress 1800'de kurulmuştur. Milli Kütüphanenin kuruluşuna ilişkin çabaların başlangıcı 1946 yılına rastlar. Kapılarını 1948 yılında araştırmacılara açmasına karşın, kuruluş yasasının kabulü 1950 yılına rastlar.⁽²⁾

5632 sayılı kuruluş yasasında Milli Kütüphanenin amacı "milli kültür araştırmalarını mümkün kılmak, bu maksada elverişli bütün vesikaları bir araya toplayarak esaslı bir merkez vücuda getirmek ve aynı zamanda her türlü ilim ve sanat çalışma ve araştırmalarını kolaylaştırmak" olarak tanımlanmış, 1955'de çıkarılan bir ek yasayla Milli Kütüphane'nin amacı genişletilmiştir. Milli Kütüphane'nin görevleri arasında;

- a) Yurt içinde basılan yayınları, yurt dışında Türk kültürü ve Türkiye ile ilgili yayınları, satın alma, bağış ve derleme yoluyla sağlamak,
- b) Sağlanan yayınları tanımlamak ve araştırmacıların yararına sunmak,
- c) Kaynakları araştırmacılara duyurmak için "Türkiye Bibliyografyası", "Türkiye Makaleler Bibliyografyası" gibi kaynakları hazırlamak,
- d) Kütüphaneler arası işbirliği için toplu kataloglar hazırlamak ve yayınlamak,

1 Milli Kütüphane (Tekser). Ankara, Milli Kütüphane, 1974.

2 Aynı eser.

- e) Uluslararası düzeyde kaynak paylaşımı için, ulusal merkez olarak görev yapmak,
- f) Kütüphaneciliğimizde standartların belirlenmesine yönelik çalışmalar yapmak,
- g) Derlenen kaynakları korumak, kaynakların bakımı ve onarımını yapmak, sayılabilir. Ayrıca Milli Kütüphane, birçok uluslararası kuruluş tarafından (BM, UNESCO, FAO, vd.) Ortadoğu bölgesi için deponit kütüphane olarak kabul edilmektedir.

1948 - 1970

Ulusal kütüphanemiz hizmete başladığı tarihten başlayarak birçok zorlukla karşılaştığı bilinen bir olgudur. Söz gelişi, kuruluş yasası çıkıncaya kadar Milli Kütüphane yaklaşık iki yıl Milli Eğitim Bakanlığı'ndan sağlanan personel ile Milli Kütüphane Yardım Derneği'nin maddi destek sağladığı bazı elemanlarla 9.00 - 22.00 saatleri arasında kesintisiz hizmet vermeye başlamıştır. Kanımızca, Milli Kütüphanenin ulaşması gereken birçok hedef varken, Milli Kütüphaneye bağlı olarak kurulan "çocuk kütüphanesi" ile aynı yıllarda kurulan "iare kütüphanesi" bu konuya gösterebileceğimiz bir başka örnektir. Yer ve personel sıkıntısı ise Milli Kütüphanenin karşılaştığı diğer zorluklar arasında sayılabilir.

Çeşitli sorunlara rağmen, Milli Kütüphane'nin ilik yıllarında başarılı adımlar attığı söylenebilir. Bibliyografya Enstitüsü, Eski Harfli Türkçe Eserler Kataloğu, Türkiye Bibliyografyası ve Türkiye Makaleler Bibliyografyası, bu konuya gösterebileceğimiz bazı örneklerdir.

BİLGİ/BELGE SAĞLAMA HİZMETLERİNDEKİ GELİŞMELER

20. yüzyılın sonlarına doğru bilgi/belge sağlama hizmetlerinde bir çok gelişme belirgin olarak hissedilmeye başlamıştır. Bu gelişmelerden bazılarını gözden geçirmek, Milli Kütüphane'nin 70'li yıllardan itibaren gelişmesini izlemek için uygun bir yol olabilir.

I)Kataloglama

Hemen hemen her alanda olduğu gibi, standartlar kütüphanecilikte amaçlara ulaşmada ve ulaşılan başarıları ölçmede önemli yollardan biridir.

Bilgi kaynaklarını standart olarak tanımlamak, işbirliğinde başarı şansını artıran faktörler arasındadır. ⁽³⁾ 70'li yıllardan başlayarak Anglo-Amerikan Kataloglama Kuralları'nın yalnızca İngilizce konuşulan ülkelerde değil, bu ülkeler dışında da hızla yaygınlaştığı söylenebilir. MARC teypleri bu olgunun önde gelen nedenleri arasındadır. Çünkü MARC sistemi, künyelerin bilgisayar ortamına aktarılması sürecini önemli ölçüde kısaltmıştır.

II) Sınıflama ve Konulandırma.

Bilgi kaynaklarının sayısı arttıkça, yazar adı, kaynak adı, katalogları, araştırmacının sorununa ilişkin yayınları belirlemesine yeterli olmamaktadır. Bu noktada sınıflama, özel-

³ Sanalan, Ülker. Bibliyografik Denetim ve Türkiye (doktora tezi). Ankara, H.Ü. Mezuniyet Sonrası Eğitim Kütüphanecilik Bölümü, 1973 s. 209.

likle konu başlıkları anlam kazanmaktadır.

70'li yılların başında Dewey Onlu Tasnif Sistemi, Kongre Kütüphanesi Tasnif Sistemi ve Kongre Kütüphanesi Konu Başlıkları, birçok ülkede değişik kütüphane türleri arasında yaygın bir kullanım alanı bulmuştur. Kuşkusuz Kongre Kütüphanesinin bu sistemleri sürekli olarak desteklenmesi, sistemlerin yaygınlaşmasında önemli etkenlerden biridir.

III) Kataloqlama.

Bilindiği gibi, kullanıcının gereksinim duyduğu kaynağa en kısa yoldan ulaşmasını sağlamak kütüphaneciliğin önde gelen ilkeleri arasındadır. Toplu kataloglar, basılı kataloglar ve indeksler, kaynakları tanımlamak, var olduklarını duyurmak, nerede olduklarını belirlemek, vd. açısından son derece yararlıdır. Kongre Kütüphanesi ile Ulusal Tıp Kütüphanesi'nin (NLM) basılı katalogları, MEDLARS ve MARC teypleri ile OCLC, 70'li yılların başında bu alanda gösterebileceğimiz önde gelen gelişmelerdir.

ULUSAL KÜTÜPHANEMİZİN GELİŞMESİ

Sanayileşmiş batılı ülkelere baktığımızda, Milli Kütüphanenin 70'li yılların başından bu yana, varlığını giderek daha çok hissettirmeye başlayan gelişmelere ayak uydurmadığını kolayca gözleyebiliriz.

1) Uluslararası düzeyde kaynak paylaşımı için merkez olmak, Milli Kütüphanenin görevleri arasındadır. Ancak Milli Kütüphane, 1985 yılına kadar Anglo-Amerikan Kataloqlama Kurallarını kullanamamıştır.⁽⁴⁾ Diğer bir deyişle Milli Kütüphane, uluslararası düzeyde kaynak paylaşımı için üzerine düşen görevi yapmakta oldukça gecikmiştir.

2) Gereksinim duyulan bilgi kaynağına erişim için yalnızca standart katalogların yeterli olacağını düşünmek yanıltıcı olacaktır. Araştırmacının gereksinim duyduğu kaynaklara erişmesi açısından standart katalogların yanısıra, basılan kaynakları olabildiğince eksiksiz ve güncel olarak duyuran kataloglara gereksinim vardır.

Derlemedeki çeşitli sorunlar nedeniyle ne Türkiye Bibliyografyası ne de Türkiye Makaleler Bibliyografyası'nın basılan yayınları yeterince kapsamadığı, bir çoğunu ise gecikmeli olarak listelediği bilinen bir olgudur. Örneğin, 23 Mart 1990 itibarıyla, Türkiye Bibliyografyasının en son sayısı Aralık 1988, Türkiye Makaleler Bibliyografyasının en son sayısı ise Eylül 1988'dir. Ayrıca her iki sayı da bu tarihe kadar kullanıcılara postalanmamıştır.

3) Toplu katalog hazırlamak ya da bu amaçla gerekli alt yapıyı oluşturmak Milli Kütüphanenin görevleri arasındadır. Bilgi kaynaklarını standart olarak tanımlayan, kütüphanelerin koleksiyonlarına kattıkları kaynakları olabilen en kısa sürede duyurabilen toplu kataloglar, gereksinim duyulan kaynağın kendisine ya da kopyasına erişimi kolaylaştırdığı için anlam taşır.

Bildiğimiz kadarıyla çeşitli girişimlere rağmen bu güne dek, yurt içinde hangi kaynağın hangi kütüphanede olduğunu gösteren kataloglar hazırlanamamıştır.

⁴ Türkiye Bibliyografyası, Cilt 52, 1985.

ÖNERİLER

Bazı gelişmelerin gözönüne alınması durumunda bile, Milli Kütüphanenin önünde mutlaka aşılması gereken uzun bir yol olduğu söylenebilir.

1) Bilgi kaynaklarının sayısındaki hızlı artış karşısında gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta kaynak paylaşımı, araştırmacının gereksinim duyduğu kaynağa ulaşmasında akılcı bir yol olacaktır.

Bu nedenle Milli Kütüphane, Türkiye'de basılan bilgi kaynaklarını olabildiğince çabuk, mümkünse basım aşamasında uluslararası standartlara göre tanımlamalıdır.

Türkiye'de yayımlanan kaynakların sayısı yıllara göre farklılıklar göstermektedir. (Tablo 1)

YIL	KİTAP SAYISI
1975	5.625
1976	5.474
1981	6.641
1986	6.244

Tablo 1⁽⁵⁾

Bir katalogcunun yılda yaklaşık 900 kaynak kataloglayabildiği söylenebilir.⁽⁶⁾ Bu koşullarda tabloda izlenen en büyük sayıdaki kaynağı uluslararası standartlara göre tanımlamak pek güç olmayacaktır. MARC projesinde olduğu gibi⁽⁷⁾ soruna iki aşamada yaklaşmak yararlı olabilir. İlk aşamada, yeni yayınlar hızla tanımlanmalı ve Türkiye Bibliyografyası gecikme olmadan yayımlanmalıdır. İkinci aşamada ise, ilk aşamanın başladığı tarihten önce yayımlanan kaynakları kabul edilebilir bir hızda Anglo-Amerikan Kataloglama Kurallarına göre yeniden tanımlanmalıdır.

2) Kullanıcılar açısından sorun yalnızca kaynakların standart ve güncel olarak tanımlanması sorunu değildir. Sorun kullanıcının sorununa ilişkin olabildiğince çok sayıda kaynağı eksiksiz olarak duyurabilme sorunudur. Bu nedenle derleme yasası günün koşullarına göre yeniden düzenlenmeli, gerekirse yasa, çeşitli tüzük ve yönetmeliklerle desteklenerek esnek bir yapıya kavuşturulmalıdır.

3) Bilgi kaynaklarının ulusal düzeyde denetlenmesi, ulusal düzeyde etkin bir örgütlenmeyi gerektirir. Bu amaçla Milli Kütüphane'nin bünyesinde yeni bir bölüm oluşturulmalıdır. Uygulamanın etkinliğini arttırmak için, işbirliğinde görev alacak olan kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlama, planlama ve denetim gibi görevler bu bölümün görevleri arasında sayılmalıdır.

4) 1988 yılındaki bir çalışmamızın bulgularına göre⁽⁸⁾, kataloglanmış bir kaynağın

⁵ Türkiye Bibliyografyası'nın 1975, 1976, 1985 ve 1986 Yıllık Dizinleri.

⁶ International Federation of Library Associations. Section of Public Libraries. Standards for Public Libraries. Munchen, Verlag Dokumentation, 1973.

⁷ Arman, Henriette D. MARC It's History and Implications. Washington, Library of Congress, 1975.

⁸ Karakaş, Ü-Tunçkanat, H., "Genel Amaçlı Bir Kütüphane Yazılımı: BİLGİERİŞ" 7. Ulusal Bilişim Kurultayı, 22-24 Eylül 1988. Ankara, TBD 1988.

yalnuzca bibliyografik künyesine ilişkin bilgileri bir ortamdan bir başka ortama aktarmak (örneğin, karttan manyetik ortama) oldukça pahalıdır. Soruna kataloglama işleminin başından başlayarak, anahtar sözcükler, konu başlıkları, öz, gibi kavramları da göz önüne alarak yaklaştığımızda bilgi/belge erişim hizmetlerinin pahalı bir yatırım olması dışında, bilgisayar mühendisliği, dil bilim gibi bir çok dalda uzmanlığı gerektiren bir ekip çalışması olduğu kolayca gözlenebilir.

Bu nedenle Milli Kütüphanenin bünyesinde bu tür uzmanların çalışmasına olanak sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekir.

5) Son yıllarda bilgisayar ve bilgi ağları olmaksızın bilgi/belge sağlama hizmetlerini tartışmak oldukça zordur. Milli Kütüphane "Milli Kütüphane Bilişim Sistemi Olurluluk İncelemesi"⁽⁹⁾ ile bu konuda ilk adımını atmış, 1986 yılında bir bilgisayar sistemi alarak, yeni teknolojiye geçiş için gereken donanımı sağlamıştır. Ancak, 1986'dan sonra bu konuda yeni bir adım atılmamıştır.

Kanımızca bu olgunun temel nedeni, Milli Kütüphanenin konuya ilişkin politikasını belirlememiş olmasıdır. Milli Kütüphane ulusal bilgi sistemi ve uluslararası işbirliğini gözönüne alarak, amaç ve hedeflerini öncelikle belirlemelidir.

Bir görüşe göre bilgi, araştırma-geliştirme faaliyetlerinin temel girdilerinden biridir.⁽¹⁰⁾ Bu girdi geliştirmekte olan ülkeler için sanayi alt yapı kadar önemlidir. Ülkemizden de erişilebilen DIALOG bilgi/belge erişim sistemi bu görüşü doğrulayan önemli bir örnektir. DIALOG fiat listesinden kolayca görülebileceği gibi, bibliyografik künyeyi listelemenin küçümsenemeyecek bir bedeli vardır. Gerekli önlemleri almada biraz daha geciktirmiş takdirde, ulusal bilgi birikimimizi DIALOG gibi merkezler üzerinden ve döviz ödeyerek erişmek zorunda kalacağımızı söylemek yanlış olmayacaktır.

⁹ Milli Kütüphane Bilişim Sistemi Olurluluk İncelemesi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Bilimleri Mühendisliği Bölümü, 1984 s.811.

¹⁰ T.C. Devlet Bakanlığı. Türk Bilim Politikası 1983-2003. Ankara, 1983 s.75.